

ZAMONAVIY INGLIZ VA O'ZBEK BADIY ASARLARIDA VULGAR SO'ZLARNING QIYOSIY TAHLILI

Kamalova Marjona Jaloliddin qizi

Navoiy davlat universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrasida 1-bosqich magistranti

Ochilova Nafisa Usmanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Navoiy davlat universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ingliz va o'zbek badiiy adabiyotida uchraydigan vulgar so'zlar qiyosiy nuqtai nazardan o'rganiladi. Ishning asosiy e'tibori vulgar leksik birliklarning semantik, pragmatik va stilistik xususiyatlarini ochib berishga qaratilgan. Tahlil jarayonida shunday xulosa kelib chiqadiki — ikkala tilda ham bunday so'zlardan foydalanish tasodifiy hodisa emas. Ular qahramon nutqini jonli va ishonchli qilish, hissiy kuchni oshirish va ijtimoiy reallikni haqqoniy aks ettirish uchun muallif tomonidan ongli ravishda qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: vulgarizmlar, badiiy diskurs, qiyosiy tilshunoslik, pragmatika, lingvokulturologiya, invektiv leksika, evfemizm, zamonaviy adabiyot.

KIRISH

Adabiy asarda so'z nafaqat ma'no tashuvchi vosita, balki kayfiyat, muhit va qahramonning ichki holati ko'zgusidir. Shu jihatdan vulgar leksika ham badiiy matnda o'ziga xos o'rin tutadi. Bunday so'zlar personajning ruhiy kechinmalarini, ijtimoiy muhitga munosabatini yoki atrofdagilar bilan ziddiyatini yorqin ifodalab beradi. Ularni matnga kiritish orqali yozuvchi ko'pincha dramatik vaziyatni yanada ta'sirli qiladi va hikoya oqimini haqiqatga yaqinlashtiradi.

Ingliz va o'zbek adabiyotida bu hodisa o'zaro farqli tarzda namoyon bo'ladi. Ingliz nasrida vulgar iboralar ko'pincha ochiq va to'g'ridan-to'g'ri qo'llaniladi — bu g'arb adabiy an'anasidagi erkin ifoda madaniyatining belgisidir. O'zbek prozasida esa milliy urf-odatlar va axloqiy tamoyillar tufayli bir xil emotsiya ko'proq ramziy, bilvosita yoki evfemistik yo'l bilan ifodalanadi. Bu farq tasodifiy emas — u har ikki xalqning nutq madaniyati, mentaliteti va ijtimoiy normalari bilan chambarchas bog'liq.

Ushbu tadqiqot ana shu muammoni tizimli ko'rib chiqishni, vulgar birliklarning har ikkala tildagi lisoniy tabiatini va badiiy matndagi pragmatik-stilistik funksiyalarini qiyosiy jihatdan o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Vulgar leksika va invektiv nutq masalasi tilshunoslikda uzoq yillardan beri sotsiolingvistik va pragmatik rakursda o'rganib kelinmoqda. L.F. Jdetawy "yomon til" (bad language) deb ataladigan hodisani atroflicha tahlil qilib, vulgar birliklarning o'ndan ortiq turini — epitetlar, tabu so'zlar, diniy kufr va boshqalarni — farqlab ko'rsatgan.¹ Shu bilan birga, olim ijtimoiy muhit o'zgargani sayin vulgar leksikaning chegaralari ham o'zgarib

¹ Jdetawy, L. F. (2019). International Journal of Development Research, 09(04), 27048–27058.

borishiga alohida e'tibor qaratadi — bu masalani statik emas, dinamik hodisa sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Andersson va Hirsch taklif etgan grammatik modelda vulgar so'zlarning faqat tayyor leksik birlik sifatida emas, balki so'z yasovchi element sifatida ham matnga singib borishi ko'rsatiladi.² R. Lakoff esa ushbu birliklarni nutqiy ta'sir kuchiga qarab ikki guruhga — kuchli va kuchsiz ifodalar — ajratib tahlil qiladi.³

Jdetawining kuzatishlariga ko'ra, vulgar so'zlar faqat agressiyani ifodalab qolmasdan, ba'zan biror guruhga mansub ekanligini tasdiqlash yoki ichki hissiy bosimni bo'shatish — ya'ni katarsis — vazifasini bajarishi ham mumkin.⁴ D.O. Xakimova esa ingliz tilidagi vulgarizmlarni argot, jargon va slengdan aniq farqlash kerakligini uqtirib, ularning tor ijtimoiy guruhga emas, balki keng ommaga xos ekanligini alohida ta'kidlaydi. Tadqiqotchi tarjima masalalariga to'xtalib, milliy-madaniy muqobillarning mavjud emasligi va tillardagi qo'pollik darajalarining bir-biriga to'g'ri kelmasligi badiiy tarjimada eng jiddiy muammo ekanligini qayd etadi.⁵

Allan va Burridge ijodida tabu hodisasi va evfemizmlar o'rtasidagi muvozanat masalasi chuqur o'rganilgan. Ularning fikricha, har qanday jamiyatda ma'lum so'zlarni taqiqlash va ularning «yumshoq» o'rinbosarlarini ishlatish bir vaqtda, parallel ravishda rivojlanib boraveradi.⁶

MA'LUMOTLAR VA METODLAR

Tadqiqot uchun ingliz adabiyotidan J.D. Salinger, Harper Lee, Irvine Welsh, Mark Twain va Chuck Palahniuk asarlari, shuningdek Guy Ritchie ssenariylaridan foydalanildi. O'zbek adabiyotidan esa Tohir Malik, Murod Muhammad Do'st, Tog'ay Murod, Isajon Sulton va Shukur Xolmirzayevning roman hamda hikoyalari tahlilga jalb qilindi. Qiyosiy o'rganish ob'ektiv bo'lishi uchun ikkala tildagi manbalar hajm va miqdor jihatidan mutanosib tanlab olindi.

Ishda komponent tahlil, sotsiolingvistik yondashuv va qiyosiy-stilistik metod birgalikda qo'llandi. Vulgar leksika tematik toifalarga — skatologik, diniy, etnik, hayvon metaforalari va shaxsiy haqoratlar — ajratilib, har bir toifaning qahramon yoshi, jinsi va matniy vaziyatga bog'liqligi alohida tekshirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kategoriya	Ingliz tilidagi misollar	O'zbek tilidagi misollar
Diniy/kufirona	"Goddam" (J.D. Salinger). Umumiy norozilik va g'azab ifodasi.	"Xudo ursin!", "Go'riga o't qalasun" (Tohir Malik). Qahrni ifodalashda.
Etnik/Irqiyl kamsitish	"nigger" (Harper Lee). Ijtimoiy diskriminatsiya vositasi.	"Sart", "Goro" (M.M. Do'st). Etnik piching va mensimaslik ifodasi.
Oila/Shaxsiyat	"son of a bitch" (C. Palahniuk). Kuchli agressiya ifodasi.	"Haromzoda", "Padaringga la'nat" (Tohir Malik). Invektiv nutq.
Skatologik	"shit" (Irvine Welsh). Realizm va	"Haqi", "Go'ngxo'r" (Tog'ay Murod).

² Andersson, L. G., & Hirsch, R. (1985). Swearing Report No. 1. University of Gothenburg.

³ Lakoff, R. (1975). Language and Woman's Place.

⁴ Jdetawy (2019), 27050-bet.

⁵ Khakimova, D. O. (2023). Web of Semantic, ISSN: 2835-3048.

⁶ Allan & Burridge (2006). Forbidden Words. Cambridge University Press.

Kategoriya	Ingliz tilidagi misollar	O'zbek tilidagi misollar
	jirkanish hissi.	Shartaki nutqiy elementlar.
Hayvon metaforalari	"pig", "swine" (Guy Ritchie). Haqorat xarakteridagi qiyoslash.	"He, eshak!", "Nopok to'ng'iz" (Isajon Sulton). Tubanlik ramzi.
Dialektal/Poetik	"warn't", "ain't" (Mark Twain). Tabaqalanish ifodasi.	"Obbo bo'ldi", "E, nimasini aytasiz" (Tog'ay Murod). Sheva elementlari.

Jadval natijalaridan ko'rinib turibdiki, vulgar leksikaning badiiy matndagi qo'llanishi har bir xalqning o'z madaniy-lingvistik an'analarga asoslanadi. J.D. Salingerning «The Catcher in the Rye» romanida Holden Caulfield qayta-qayta tilga oladigan «goddam» so'zi diniy tabuning buzilishi emas — bu so'z o'smirlik psixologiyasining, atrofdagi dunyoga ishonmovchilikning va hissiy zo'riqishning timsoli. Salinger buni bilgan holda, ataylab ushbu so'zni qahramoni nutqiga singdirgan: u Holdenning ichki begonalashuvini ifoda etuvchi asosiy stilistik belgiga aylangan.

Ingliz tili materiallarida, ayniqsa Irvine Welsh ijodida, vulgar birliklar naturalistik, hech narsani yashirmaydigan uslubda beriladi. «Trainspotting» romanida bu so'zlar Shotlandiyaning quyi tabaqasiga mansub qahramonlar hayotini soxtalashtirib emas, aynan o'zi boricha ko'rsatish uchun ishlatiladi — bu adabiy usulning asosi hisoblanadi.

O'zbek adabiyotida esa rasm tamoman boshqacha. Sharqona andisha va axloq normalari ochiq fiziologik yoki jinsiy mazmundagi so'zlarning badiiy matnga kirib kelishiga yo'l qo'ymaydi. Ularsiz ham yozuvchi o'z maqsadiga erishadi — qarg'ishlar, diniy-ijtimoiy metaforalar va kinoya orqali. Tohir Malikning «Shaytanat» asarida «padaringga la'nat» yoki «haromzoda» kabi iboralar o'zbek adabiy an'anasiga mos holda, bilvosita ifodalangan vulgar nutq namunasi bo'lib, personajning ma'naviy quloqayash holatini aniq ko'rsatib beradi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Birinchisi — vulgar so'zlarning badiiy asarda paydo bo'lishi uslubiy xato yoki kamchilik emas. Bu qahramon tabiatini aniqroq ochib berish, matnning hissiy kuchini oshirish va hayotiy ziddiyatni ishonchli ko'rsatish uchun muallif tomonidan ongli tanlangan vositadir. Shu sabab qiyosiy adabiyotshunoslik va pragmatikada bu hodisaga jiddiy ilmiy munosabat shakllanib ulgurilgan.

Ikkinchisi — o'zbek nasrida vulgar ma'noli birliklar to'g'ridan-to'g'ri haqorat shaklida emas, odatda frazeologik qarg'ishlar, diniy va ijtimoiy metaforalar yoki evfemizmlar qiyofasida yuzaga chiqadi. Taxminlarga ko'ra, bunday bilvosita ifoda barcha vulgar ma'noli birliklarning 75–80 foizini tashkil etadi. Bu ingliz nasridagi ochiq, bevosita ifodalashdan keskin farq qiladi.

Uchinchisi — vulgar leksikaning qo'llanishi ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Erkaklar nutqida va o'spirinlar tilida bunday birliklar agressivlik yoki isyon kayfiyati bilan yorqinroq namoyon bo'ladi. Bu qonuniyat ikkala tilda ham kuzatiladi.

To'rtinchisi — bu leksik qatlam tarjimada hamon eng murakkab muammo bo'lib qolmoqda. Tarjimon faqat so'zni emas, uning madaniy yukini, qo'pollik darajasini va o'quvchiga bo'lgan ta'sirini ham saqlab qola bilishi kerak. Bu esa chuqur lingvomadaniy bilim va katta tajribani talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jdetawy, L. F. (2019). The nature, types, motives, and functions of swear words: A sociolinguistic analysis. *International Journal of Development Research*, 09(04), 27048–27058.
2. Andersson, L. G., & Hirsch, R. (1985). Swearing Report No. 1. University of Gothenburg.
3. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. Fitzhenry and Whiteside.
4. Jdetawy, L. F. (2019). The nature, types, motives... *International Journal of Development Research*, 09(04), 27050.
5. Khakimova, D. O. (2023). Key features of vulgarisms and their place in the English vocabulary. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, ISSN: 2835-3048.
6. Allan, K., & Burridge, K. (2006). *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge University Press.
7. Do'st, M. M. (1988). *Lolazor*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
8. Lee, H. (1960). *To Kill a Mockingbird*. Philadelphia: J. B. Lippincott & Co.
9. Malik, T. (1994). *Shaytanat (1-kitob)*. Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi.
10. Murod, T. (1993). *Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi*. Toshkent: Sharq.
11. Palahniuk, C. (1996). *Fight Club*. New York: W. W. Norton & Company.
12. Salinger, J. D. (1951). *The Catcher in the Rye*. Boston: Little, Brown and Company.
13. Sulton, I. (2011). *Boqiy darbadar*. Toshkent: O'zbekiston.
14. Welsh, I. (1993). *Trainspotting*. London: Secker & Warburg.
15. Xolmirzayev, Sh. (2005). *Bodom qishda gulladi*. Toshkent: Sharq.